

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ У СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСІОНАЛА

Висвітлено проблему духовних цінностей, ціннісних орієнтацій у становленні особистості майбутнього фахівця в освітніх закладах України. Проаналізовано окремі методологічні позиції, засновані на дослідженні цінностей вченими різних філософських шкіл.

Наведено авторське визначення понять: «цінності», «ціннісні орієнтації», «духовність», «духовні цінності», «духовні ціннісні орієнтації» й обґрунтовано їх значення у професійному становленні особистості. Виокремлено та розкрито (зовнішні та внутрішні) умови, що впливають на формування духовних цінностей, ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця.

Ключові слова: аксіологія, цінності, ціннісні орієнтації, духовність, духовні цінності, особистість, майбутні фахівці, професійні знання.

Постановка проблеми. Духовні, моральні, естетичні, професійні, етичні цінності та ціннісні орієнтації, як характерна категорія людського виміру життєдіяльності, становлять особливий інтерес учених різних наук (філософії, теології, соціології, культурології, психології, педагогіки та інших), що підтверджує їхню актуальність. Цінності майбутніх фахівців, які здобувають професійну освіту, є відображенням цінностей сучасного суспільства. Професійні знання, оволодіння вміннями і навичками, вдосконалення спеціальних здібностей, майстерність і гнучкість професійної поведінки, спеціальний досвід фахівця ґрунтуються на ціннісних орієнтаціях, духовних і професійних цінностях людини.

Духовні цінності це найвищі ідеали людства. Вони відіграють провідну роль у житті людини, оскільки ґрунтуються на історичному розвитку духовності певного етносу, менталітеті, національних традиціях, релігійних і моральних пріоритетах, родинних цінностях, поняттях добра, вибору, свободи, патріотизму, справедливості, істини, миру. Водночас ефективне врахування духовного ціннісного досвіду дасть змогу підрастаючій особистості, котра знаходиться перед вибором професії, скористатися надбанням минулого для адекватної оцінки помилок і здобутків у разі визначення пріоритетності професійних орієнтирів.

Стан дослідження. Духовні ціннісні орієнтації особистості досліджували І. Булах, С. Дерябо, О. Колісник, А. Маслоу, В. Налімов, Ж. Піаже, К. Роджерс, В. Татенко й ін. Особливості процесу форму-

вання духовних цінностей висвітлили у своїх працях сучасні вчені: А. Ахматов, І. Бех, О. Вишневецький, Е. Помиткін, О. Сухомлинська, С. Стельмащук, В. Струманський, Г. Шевченко й ін. Серед зарубіжних учених проблему цінностей особистості досліджували: М. Рокіч, С. Фелдман, В. Франкл, Ш. Шварц, С. Морісс й ін.

Аналіз літератури свідчить, що нині є два основних підходи до визначення духовності – змістовий та функціональний. Відповідно до змістового підходу духовність пов'язується з такими смислоутворювальними категоріями, як Краса, Добро, Істина (за Платоном) або ж Віра, Надія, Покаяння (у християнсько-релігійному контексті). Відповідно до функціонального підходу – духовність характеризується ієрархічною домінантністю розвинених вищих психічних функцій людини. До цих функцій психологи (зокрема, Л. Виготський, І. Бех) відносять свідомість, самосвідомість і волю. Отож високий рівень духовного розвитку пов'язується з розвинутою свідомістю, самосвідомістю, досконалістю особистості, а низький – з примітивізмом [1].

Становлення і вдосконалення особистості триває впродовж життєдіяльності людини, і важливим аспектом у цьому процесі є здобуття професійної освіти, впродовж якого особистість має можливість визначитися з ціннісними орієнтирами, а також духовно збагатитися.

В. Кремінь, наголошуючи на важливості освіти, констатує, що, відповідно до вимог глобалізованого світу, пріоритетною сферою життєдіяльності людини стає власне освіта, освічена людина, особливо тепер, коли вся гуманітарна наука стурбована проблемою світової кризи духовності. Система освіти, побудована на вимогах сучасності, має зберегти духовно-культурні цінності людини й утвердити нові, внести у свідомість людини життєствердні світові орієнтири [2].

Мета статті і завдання – полягають у науково-теоретичному та методологічному обґрунтуванні сутності понять «цінності», «ціннісні орієнтації», «духовність», «духовні цінності», «духовні ціннісні орієнтації» та їх важливості у професійному становленні особистості.

Виклад основних положень. Поняття аксіології як науки про цінності, запропоноване французьким філософом П. Лапі (1902), ґрунтувалося на філософських концептах, що досліджували вчення про природу духовних, моральних, естетичних й інших цінностей, про їх зв'язок між собою, зі соціальними та культурними чинниками й особистістю людини.

Важливі методологічні позиції, засновані на вивченні цінностей ученими різних філософських шкіл, дають змогу сформувати основи сучасної аксіологічної освіти: цінності мають значну силу та сприяють створенню нового світу культури (Г. Лотце); питання про призначення

людини і сенс її життя можуть бути вирішені через визначені цінності (В. Віндельбанд); цінність є універсальною системно- і смислоутворювальною філософською категорією (Г. Ріккерт); «емоційність» – центральне методологічне поняття аксіологічної системи (М. Шелер); пізнання цінностей – це акт переваг, у процесі якого встановлюються «ранги» цінностей (М. Шелер); теорія цінностей допоможе людині пізнати себе, свої найзначніші цілі, прагнення (Р. Перрі); цінність є цінністю, доки вона визнається і є значущою (М. Хайдеггер) [13, с. 57].

Методологічно важливими є ідеї М. Вебера й Е. Дюркгейма у контексті аксіологічної проблематики, які зазначали роль вартостей у визначенні цілей і норм поведінки людей, ідеалів, як провідних чинників життєдіяльності.

Цінність – соціально-філософська категорія, що відображає один із найсуттєвіших моментів практичної взаємодії людини з навколишнім середовищем й іншими людьми. Збільшення якісної різноманітності людських потреб у процесі історичного розвитку суспільства, виникнення нових засобів задоволення їх унаслідок науково-технічного прогресу та змін у соціальних відносинах, спричинюють глибокі зрушення у сфері людських цінностей [4, с. 90].

Цінності, як гадає Т. Парсон, є вищими принципами, а ціннісна орієнтація – найважливіший компонент внутрішнього світу людини, в якому відображено світоглядні та моральні позиції особистості [5, с. 154–155].

Цінності в історії людського роду, як своєрідні духовні опори, допомагають людині вистояти перед неминучими складними життєвими обставинами. Цінності стають реальними орієнтирами людської поведінки і формують життєво-практичні установки людей. Вони визначають зміст внутрішнього світу людини [6, с. 38].

Людина порівнює власну поведінку з нормою, ідеалом, метою, що виступають як зразки, еталони. Понятійне та діяльнісне виявлення «добра» і «зла», «прекрасного» і «потворного», «праведного» чи «неправедного» можна назвати цінностями [7, с. 48].

Важливим у вивченні проблеми цінностей є поняття ціннісних орієнтацій, зокрема їх взаємозв'язок. Аналіз наукових розвідок показав, що вчені по-різному підходять до визначення понять «цінності» та «ціннісні орієнтації», і нині немає єдиного формулювання дефініцій, які б були прийнятні для різних дослідницько-наукових шкіл.

Так, В. Тугарінов цінності розглядає як «предмети, явища та їх властивості, що потрібні (необхідні, корисні, приємні) членам певного суспільства в якості засобів задоволення їхніх потреб та інтересів, а також ідеї та спонукання в якості норми, мети або ідеалу» [8, с. 261].

Л. Столович зазначає, що цінності існують незалежно від того, чи загальноприйнята оцінка явища є позитивною, чи негативною. Цінності вчений трактує як континуум (незліченну множину, теорію множин) від менш бажаного або негативного, до найбажанішого або позитивного [9, с. 127–128]. Водночас для однієї спільноти та її представників у відповідній системі цінності кваліфікуються як благо, тоді як для інших в іншій системі вони такими можуть і не бути, оскільки в кожного суспільства свої норми й правила, продиктовані ментальністю, культурою, звичаями тощо.

Ми вважаємо, цінності – це стійкі переконання людини, які окреслюються ідеальними моделями значущості об'єктів навколишнього світу.

Розкриваючи питання ціннісних орієнтацій, зауважимо, що вони відіграють провідну роль у житті молоді особистості, оскільки визначають її мету та сенс життя. Ціннісні орієнтації не є константою. Вони суперечливі та динамічні, які відповідно до прийнятих у суспільстві норм і правил, продиктованих часом, відображають головні, суттєві зміни взаємозалежності особистості зі соціумом, а також зміни життєвих, швидкоплинних неочікуваних щоденних ситуацій.

Комплекс усталених ціннісних орієнтацій формує стійкість особистості щодо власних вимог, потреб, інтересів, зацікавлень, така стійкість, передусім, ґрунтується на духовності особистості, яка формується змалечку.

В. Сухомлинський розглядав формування духовного світу підростаючої особистості у взаємозв'язку з його розумовим, моральним й естетичним розвитком. Знаний педагог зазначав: «Сфера духовного життя людини – це розвиток, формування і задоволення його моральності, інтелектуальних і естетичних запитів й інтересів у процесі активної діяльності. Джерелом духовного світу людини є матеріальний світ, об'єктивна дійсність і особливо такі важливі її сфери, як громадське життя людини, його соціальний і моральний досвід» [10, с. 111].

Зважаючи на вказане, констатуємо, що духовність – це пошук, діяльність людини котра прагне власними зусиллями досягти досконалого, ідеального в усіх сферах життя. Духовність, відповідно, продукує духовні цінності, які відіграють важливу роль у житті людини.

О. Вишневський поділяє духовні цінності на: абсолютні (добро, чесність, любов, справедливість, гідність, мудрість, свобода, правда тощо), національні (патріотизм, почуття національної гідності, державотворчі прагнення, історична пам'ять, прагнення до національної єдності), громадянські (права і свободи людини, обов'язки перед іншими людьми, ідеї соціальної гармонії, повага до законів), сімейне

життя (піклування про дітей та інших членів сім'ї, оберігання пам'яті предків, подружжя вірність) та особисте життя (цілеспрямованість, витривалість, наполегливість, самостійність, відчуття відповідальності, надійність у праці, партнерстві, збереженні чужої таємниці, щедрість, шляхетність, протидія згубним звичкам, розвиток естетичних смаків і творчих естетичних здібностей тощо) [11, с. 45].

Відповідно, вважаємо, що духовні цінності – це прагнення особистості досягнути (на її переконання) найкращого, найдосконалішого в усіх сферах життєдіяльності. Вони ж і є одним із основних чинників професійних преференцій, адже визначають сутність людського життя та сенс майбутньої професійної діяльності. Усвідомлення власних духовних цінностей спрямовує особистість на професійне самовизначення. Отож духовні цінності формують основу майбутнього життя, яке нерозривно пов'язане з вибором фаху і становленням особистості, як професіонала.

Становлення особистості професіонала в освітніх закладах України спрямоване на підготовку конкурентоспроможного, висококваліфікованого спеціаліста, який буде здатним, насамперед, транслювати духовні цінності надбання нашого народу в процесі професійної діяльності. Так, як питання духовного розвитку особистості завжди було пріоритетним в українській національній системі виховання і навчання.

Духовні цінності у становленні особистості – це розвиток, спрямований на суб'єктивний вияв у системі мотивацій особистості двох ґрунтовних потреб – потреби пізнання суспільної дійсності та соціальної потреби жити й бути професійно потрібним для інших.

Прийняття духовних цінностей у свою життєву стратегію означає змістовну сторону формування особистості професіонала й акумулює засади її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе, основу світогляду й життєвої активності, розширює уявлення молоді про відповідний вид діяльності, сприяє позитивній мотивації до здобуття майбутньої професії. Отже, важливість духовних цінностей у майбутній професійній діяльності є незаперечною, вони і є сенсом життя людини і найважливішою складовою особистості.

Духовні ціннісні орієнтації виконують низку важливих функцій:

- гармонізують й інтегрують духовний світ індивіда, зумовлюючи його соціальну значущість;
- визначають цілісність, унікальність і неповторність особистості;
- регулюють поведінку та діяльність людини в суспільстві, впливаючи на її дії та вчинки.

Стійкість і внутрішня гармонійність системи духовних вартостей забезпечує такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність певним принципам й ідеалам, здатність до вольових зусиль задля цих ідеалів, активність життєвої позиції [12, с. 246].

Для того, щоб мінімізувати означені проблеми, викладачам освітніх закладів необхідно з перших днів навчання студентів забезпечувати свідоме оволодіння ними професійними знаннями й уміннями, втілювати гуманістичний підхід в освітньо-виховний процес, звертати увагу на активне формування позитивних ціннісних орієнтацій, пов'язаних із важливими орієнтирами майбутнього фаху. Наголошувати студентам, що діяльність, якою вони планують займатися, повинна, передусім їм подобатися, відображати їхні професійні ціннісні орієнтири і гармоніювати з їхніми духовними цінностями.

Професійні ціннісні орієнтації – це ті ідеї, перспективи, плани, цілі у формуванні майбутнього фахівця, за які вони готові сперечатись, активно діяти, без чого не уявляють свого майбутнього. Сюди віднесемо – свободу, можливість вибору, фінансову незалежність, духовність, духовні цінності, гармонійні стосунки, позитивне оточення, визнання, досягнення, особисте вдосконалення, творчість, комфортні умови праці, важливість результатів роботи тощо.

Формування ціннісних орієнтацій особистості відбувається під впливом різних умов, які виникають незалежно від суб'єкта, діють опосередковано, неорганізовано й некеровано, тож зародження ціннісних орієнтацій можна розглядати як процес їхнього становлення. З виникненням спеціально організованого впливу на становлення ціннісних орієнтацій і цілеспрямованого створення спеціальних умов (професійна освіта) такий процес набув характеру формування ціннісних орієнтацій. Виокремлюють зовнішні (середовище, соціум, культура, в яких зафіксовані і духовні цінності, і загальні) та внутрішні (потреби, інтереси, властивості особистості) умови формування ціннісних орієнтацій. Вплив зовнішніх умов обумовлено визнанням соціальної природи людини, її психіки. Присвоювати соціально ціннісний зміст людині дають змогу особливості її внутрішнього світу. Внутрішні умови освоєння ціннісного змісту навколишнього світу формуються в людини впродовж її життя та розвитку [13, с. 67].

Отож дослідження системи духовних цінностей і ціннісних орієнтацій у професійному формуванні особистості може слугувати засобом для виявлення змін, які відбуваються в ньому під впливом соціально-економічних реалій сьогодення.

Сучасний науковець В. Орлов, слушно зауважує, що особливий інтерес становить проблема формування системи цінностей у студен-

тів, майбутніх фахівців щодо життєвого і професійного успіху. Першою особливістю системи цінностей (духовних, культурних, професійних тощо) молодого покоління є усвідомлення процесу її утворення у просторі конфлікту поколінь. Йдеться про кризу виховної функції старшого покоління, що інколи виявляється в недостатній готовності певної частини викладачів підготувати студентів до повноцінного життя в оновленому середовищі. Порушення наступності у взаємодії поколінь зумовлене:

– по-перше, тим, що старше покоління викладачів часто є носіями цінностей радянського періоду, що не завжди сприяє досягненню успіху в новому середовищі, адекватно, й молоді люди не завжди поділяють думки викладачів, котрі здійснюють фахове навчання про життєвий і професійний успіх;

– по-друге, з віком знижується здатність швидко адаптуватися до постійних інновацій, адже, нове не засвоюється дорослими настільки швидко, як молоддю. Виникає невідповідність уявлень старшого покоління зміненим завданням нового часу. Отже, виникає унікальна ситуація: в соціалізацію вступає не лише молодь, а й старше покоління. Старше покоління зорієнтованіше на суспільні цінності – цінності всього суспільства. Тому успіх в їхніх уявленнях – це прагнення бути такими, як усі.

Формування системи цінностей у студентської молоді пов'язане насамперед із засвоєнням цінностей, що, як вони вважають, відповідають сучасності, а не з відтворенням цінностей, сформованих у минулому. Тобто йдеться про механізм адаптації до нових умов, а не «механізм відтворення цінностей». Сучасна молодь керується насамперед такими стереотипами, як: «головне – ініціатива, підприємливість і пошук нового»; «виділятися серед інших і бути яскравою індивідуальністю значно краще, ніж бути, як усі»; «для людини насамперед важлива оцінка свого особистого життя за своїми власними індивідуальними критеріями і цінностями» [6].

Висновки. Грунтуючись на зазначеному наголосимо, що сучасна професійна освіта повинна спрямовувати свою діяльність на здатність допомогти майбутньому фахівцю в опануванні саме тих духовних цінностей, ціннісних орієнтацій, які б сприяли його професійному вдосконаленню та самореалізації в соціумі надалі. Адже, здобуваючи певні професійні навички, студент водночас засвоює і духовність національної культури, збагачується новими знаннями, переосмислює набуті раніше вартості, і прагне до вдосконалення та сприйняття нових, пов'язаних із майбутньою професією вартостей, які ще не сформували стійку ієрархію, але суттєво зумовлюють життєві плани надалі.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні проблеми оптимізації й інтенсифікації процесу навчання відповідно до демократичних цінностей суспільства.

1. Помиткін Е. О. Теоретичні підходи та емпіричне дослідження духовної культури педагогічного персоналу / Е. О. Помиткін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua>
2. Кремінь В. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації: освіта в контексті «кризи» духовності. Ідеал людини в розвитку мудрості та знання. Ціннісні смисли освітнього процесу / В. Кремінь // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 17–30.
3. Шиделко А. В. Врахування ціннісних аспектів у проектуванні процесу суспільно-гуманітарної підготовки кваліфікованих робітників у ПТНЗ / А. В. Шиделко // Сучасні технології у суспільно-гуманітарній підготовці кваліфікованих робітників у ПТНЗ. – Львів, 2015. – С. 57–60.
4. Казьмірик С. М. Цінності та їх класифікація в аксіосфері людини / С. М. Казьмірик // Наукові праці. – 2012. – Вип. 197. – Т. 209. – С. 90–92.
5. Тушева В. В. Цінності у структурі професійної культури майбутнього вчителя / В. В. Тушева // Збірник наукових праць. – № 1. – Бердянськ: БДПУ, 2010. – С. 151–157.
6. Зязюн І. А. Діалектика ціннісних суджень та відношень / І. А. Зязюн // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць; за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. – Вип. 27 (31): в 3-х ч. – Ч. 1. – Х.: НТУ «ХП», 2010. – С. 28–39.
7. Зязюн І. А. Аксіологічні орієнтири сучасної культури / І. А. Зязюн // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції; за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоєвої. – К.: КІМ, 2009. – С. 37–48.
8. Тугаринов В. П. Избранные философские труды / В. П. Тугаринов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. – 344 с.
9. Столович Л. Н. Природа эстетической ценности / Л. Н. Столович. – М.: Политиздат, 1972. – С. 127–128.
10. Сухомлинський В. О. Серце відаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1978. – 270 с.
11. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посібник / О. Вишневський. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
12. Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Т. XII. – Ч. 4. – К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2010. – 492 с.
13. Шиделко А. В. Формування ціннісних орієнтацій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників / А. В. Шиделко // Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання; Інститут професійно-технічної освіти НАПН України; за заг. ред. В. О. Радкевич. – К.: ІПТО НАПН України, 2014. – Т. 2. – С. 66–68.

14. Орлов В. Аксиогенез уявлень учнів ПТНЗ про професійний успіх / В. Орлов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/10027/1/орлов.pdf>

Шиделко А. В. Духовные ценности в становлении личности профессионала

Освещена проблема духовных ценностей, ценностных ориентаций в становлении личности будущего специалиста в учебных заведениях Украины. Проанализированы отдельные методологические позиции, основанные на исследовании ценностей учеными различных философских школ. Приведены авторские определения понятий «ценности», «ценностные ориентации», «духовность», «духовные ценности», «духовные ценностные ориентации» и обосновано их значение в профессиональном становлении личности.

Ключевые слова: аксиология, ценности, ценностные ориентации, духовность, духовные ценности, личность, будущие специалисты, профессиональные знания.

Shydelko A. V. Spiritual values in the formation of specialist's personality

The article considers the problem of spiritual values, value orientations in the formation of a future specialist's personality at educational institutions of Ukraine. The author analyzes important methodological positions based on the study of values by scientists of different philosophical schools; determines her own definitions of such concepts, as following: «values», «value orientations», «spirituality», «spiritual values», «spiritual value orientations»; proves their importance in a personality's professional formation; identifies internal and external conditions that affect future specialists' spiritual values formation and value orientations. Values are considered as firm personal beliefs, which are outlined by ideal models of importance of the environmental objects. It was found that the value orientations are the most important elements of the internal structure of the individual, which are based on his/her life experience. Assignment of value orientations is to separate meaningful, significant, important aspects from the secondary, unimportant aspects. According to our beliefs, value orientations play a major role in the life of a young person, as they determine his/her purpose and essence of life. Value orientations are not constant. They are contradictory and dynamic, and according to the accepted social norms and rules dictated by time, they reflect major, significant changes of interdependence of the individual with the society and changes in life, unexpected fleeting everyday situations.

It is stated that professional value orientations are those ideas, prospects, plans and objectives in the formation of future specialist for which they are willing to argue, to act, without which they do not imagine their future.

Key words: axiology, values, axiological orientation, spirituality, spiritual values, personality, future professionals, professional knowledge.

Стаття надійшла 23 травня 2017 р.